

ANAND COMMERCE COLLEGE

B.COM SEMESTER 1

એકમ 1: આધ્યાત્મિક ભારત અને IKS નો પરિચય(UM11KBBH01)

- આધ્યાત્મિકતાનો ભારતીય ખ્યાલ: જ્ઞાન માર્ગ, ભક્તિ માર્ગ, કર્મ માર્ગ, યોગ માર્ગ
- ભારતીય આધ્યાત્મિક વિચાર એકતા તરફ દોરી જાય છે
- શાસ્ત્રોમાંથી તારવેલી ભારતીય જીવનની ફિલોસોફી અને ભારતીય જીવનશૈલી માટે તેની અસરો
- IKS નો પરિચય અને તેનું મહત્વ
- વિવિધ ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓનો પરિચય

Q-1 આધ્યાત્મિકતા જ્ઞાન માર્ગ, ભક્તિ માર્ગ, કર્મ માર્ગ, યોગમાર્ગનો ભારતીય ખ્યાલ

ભગવાનના જ્ઞાનમાં શાશ્વત અને અસ્થાયી બાબતોના જ્ઞાનનો સમાવેશ થાય છે, જે માયાના સમગ્ર ક્ષેત્રથી અલિપ્તતામાં પરિણમે છે, એટલે કે આ જગતથી બ્રહ્મા (સર્જક) ના નિવાસ સુધી. ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટેના જ્ઞાન માર્ગને જ્ઞાનમાર્ગ કહે છે.

જ્ઞાન માર્ગ

જ્ઞાન માર્ગ એ જ્ઞાનનો માર્ગ છે અથવા, વધુ યોગ્ય રીતે, શાણપણ. તે કારણની પ્રક્રિયા દ્વારા જ્ઞાન મેળવવાનું માધ્યમ છે, ખાસ કરીને શું વાસ્તવિક છે અને શું વાસ્તવિક નથી, શું સાચું છે અને શું અસત્ય છે તે અભ્યાસ અને સ્વ-તપાસ દ્વારા ભેદભાવ કરવાની પ્રક્રિયા છે.

તેને સૌથી મુશ્કેલ માર્ગ કહેવામાં આવે છે કારણ કે તે મન અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ તેમનાથી આગળ વધવા માટે કરે છે અને આખરે તમે પરમાત્મા સાથે એક છો. ઉપનિષદો તેને "રેઝરની ધાર" કહે છે, જ્યાં અહંકાર હંમેશા આપણને પછાડવાનો પ્રયાસ કરે છે. તેના માટે ચારિત્ર્ય, ઈચ્છા શક્તિ અને મગજની શક્તિની ખૂબ જરૂર છે. જ્ઞાન યોગી

તેની/તેણીની પરંપરાઓના આધ્યાત્મિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરે છે.

મહાન માસ્ટર્સના શબ્દો વાંચે છે.

નીચેના પ્રશ્નો પૂછે છે અને ચુકાદા અથવા મૂલ્યાંકન વિના જવાબો સાંભળે છે:

હું કોણ છું?

મારે શું જોઈએ છે?

મારો હેતુ શું છે?

હું શેના માટે આભારી છું?

આસપાસની દુનિયાનું ધ્યાન રાખે છે

સાંભળે છે, પ્રતિબિંબિત કરે છે, ચિંતન કરે છે

સમજદારી અને ટુકડીનો અભ્યાસ કરે છે

ભક્તિ માર્ગ

ભક્તિમાર્ગ એ સંસ્કૃત શબ્દ છે જેનો અર્થ થાય છે "ભક્તિ માર્ગ." તેને ભક્તિ યોગ પણ કહેવાય છે. તે હિંદુ ફિલસૂફીમાં જીવન, મૃત્યુ અને પુનર્જન્મના ચક્રમાંથી મુક્તિ અને મુક્તિ તરફ દોરી જતા માર્ગોમાંથી એકનું વર્ણન કરે છે. ભક્તિનો અર્થ થાય છે "પ્રેમ," "ભક્તિ" અથવા "વિશ્વાસ. માર્ગનો અર્થ થાય છે "પેસેજ," "પાથ" અથવા "માર્ગ."

અથવા ભક્તિ એ ભક્તિનો યોગ છે, આખરે પરમાત્મા પ્રત્યે, પરંતુ તે શરૂઆતમાં ગુરુ, તમારો પરિવાર, મિત્ર અથવા મજબૂત ભાવનાત્મક સંબંધો બનાવે છે. ભક્તિ એ પ્રેમનો માર્ગ છે જે ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, વાસના, ક્રોધ, અહંકાર, અભિમાન અને ધમંડને દૂર કરે છે.

હિંદુ ગ્રંથ ભગવદ ગીતામાં, ભક્તિમાર્ગ એ ત્રણ આધ્યાત્મિક માર્ગોમાંથી એક છે જેની ઊંડાણપૂર્વક ચર્ચા કરવામાં આવી છે, અન્ય છે જ્ઞાન - માર્ગ (જ્ઞાનનો માર્ગ) અને કર્મ - માર્ગ (ક્રિયાનો માર્ગ).

ભક્તિ યોગ માટે આપણને બિન-શરતી ભક્તિની આવશ્યકતા છે, એવી રીતે કે મન હંમેશા આપણા ઇષ્ટ દેવતા, પસંદ કરેલી મૂર્તિ વિશે વિચારે છે, આપણી દૈનિક પ્રવૃત્તિઓ કરતી વખતે પણ. ભક્તિ યોગનું શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ વૃંદાવનની ગોપીઓ છે. તેઓ શ્રીકૃષ્ણમાં એટલા ખોવાઈ ગયા હતા કે જ્યારે ઉદ્ધવ તેમના "બ્રહ્મ ધ્યાન" દ્વારા તેમને શાંત કરવા આવ્યા, ત્યારે તેઓ કૃષ્ણ પ્રત્યેના તેમના પ્રેમથી સ્વયં પ્રબુદ્ધ થયા.

કર્મ માર્ગ

કર્મનો અર્થ થાય છે "ક્રિયા" અને કર્મયોગ એ પરિણામ સાથે આસક્તિ વિના ક્રિયા કરવાનું છે. તે નિઃસ્વાર્થ સેવા (સેવા)નો માર્ગ છે. તમે અહંકારથી ઓળખવાનું બંધ કરો છો અને બધી ક્રિયાઓ પરમાત્માને અર્પણ તરીકે જોવામાં આવે છે. હૃદય શુદ્ધ થાય છે તેથી અહંકાર, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, સ્વાર્થ અને સમાન નકારાત્મક ગુણો અદૃશ્ય થઈ જાય છે, નમ્રતા, શુદ્ધ પ્રેમ, સહાનુભૂતિ, સહનશીલતા અને કરુણા માટે જગ્યા બનાવે છે. કર્મયોગ એ "યોગ્ય વસ્તુ કરવાનું" છે - ક્રિયામાં સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાની પ્રક્રિયા. તેનો અર્થ એ છે કે કોઈના ધર્મ (સાચા હેતુ)નું પાલન કરવું અને ચૂકવણી, આભાર અથવા માન્યતાની અપેક્ષા વિના જે આવે તે સ્વીકારવું.

આપણે અગાઉના જીવનમાં સંચિત કર્મ ખર્ચવા માટે જન્મ લઈએ છીએ અને સંચિત કર્મ ખર્ચીને આપણે નવા સર્જન કરીએ છીએ. અને આ નવનિર્મિત કર્મ ખર્ચવા માટે આપણે વધારાના જન્મો લેવા પડશે. આ રીતે જન્મ-મરણનું ચક્ર ચાલતું રહે છે.

યોગમાર્ગ

યોગનો અર્થ થાય છે "રોયલ પાથ." જેમ એક રાજા તેના સામ્રાજ્ય પર નિયંત્રણ રાખે છે, તેમ તમારે તમારા પોતાના "રાજ્ય" પર તમારા મનના વિશાળ પ્રદેશ પર નિયંત્રણ જાળવી રાખવું જોઈએ.

તે ધ્યાન, મંત્રો અને તકનીકોનો માર્ગ છે. રાજયોગની મૂળ થીમ એ છે કે દિવ્ય સ્વ પ્રત્યેની તમારી ધારણા મનની વિક્ષેપથી અસ્પષ્ટ છે. જો શરીર અને મનને સ્થિર અને શુદ્ધ બનાવી શકાય

યોગ માર્ગ કોના માટે રચાયેલ છે?

યોગ માર્ગ અત્યંત તીવ્ર, કેન્દ્રિત, ગતિશીલ અને પ્રકૃતિમાં સ્પષ્ટ રીતે ઉપચારાત્મક છે - ખાસ કરીને દીર્ઘકાલીન આરોગ્યની સ્થિતિ ધરાવતા લોકો માટે. જો કે, સારી તબિયત ધરાવતા લોકોએ પણ આ કાર્યક્રમને વધુ ઊંડો કરવાની તક તરીકે જોતા જીવન-પરિવર્તનશીલ ગણાવ્યું છે.

વાર્તાની નૈતિકતા એ છે કે, ભક્તિ યોગમાં, ભલે વ્યક્તિ એક મંદિરમાં એક ભગવાનને પ્રેમથી શરૂ કરે છે, તેણે/તેણીએ પ્રેમને ગોપીઓના સ્તર સુધી વધારવાનો છે જ્યાં તેઓ દરેક વસ્તુમાં, દરેક જગ્યાએ તમારા ભગવાનને જુએ છે. આ લોકોનું શ્રાદ્ધ, દરેક જગ્યાએ એક સરખું જ હશે, મંદિર હોય. મસ્જિદ, ચર્ચ અથવા ગુરુદ્વારા અથવા વિશ્વની અન્ય કોઈપણ વસ્તુ કારણ કે એવું કંઈ નથી જ્યાં તેઓ તેમના પ્રેમ, તેમના ભગવાનને જોતા નથી.

તેમની પ્રથાઓ અને શરીર અને મનને સંતુલન, સ્થિરતા અને સંવાદિતાના ઊંડા સ્તરે લાવે છે. આ તમને સંતુલન હાંસલ કરવા માટે કુદરતી અને બિન-આક્રમક રીતે તમારા પોતાના સ્વ સાથે કામ કરવાની તક આપે છે.

તમે યોગ માર્ગ પાસેથી શું અપેક્ષા રાખી શકો?

યોગ માર્ગને અમારી અત્યંત સક્ષમ તબીબી ટીમ સાથે વ્યક્તિગત તબીબી પરામર્શથી શરૂ કરીને, સિદ્ધ, આયુર્વેદ અને એલોપેથીમાં પ્રશિક્ષિત, અને તબીબી પરિસ્થિતિઓની શ્રેણી માટે સર્વગ્રાહી ઉકેલો પૂરા પાડવામાં અનુભવી, કાળજીપૂર્વક કસ્ટમાઇઝ કરવામાં આવે છે. ટીમ ચોક્કસ યોગિક પ્રથાઓ, આયુર્વેદિક ઉપચારો, પરંપરાગત ભારતીય દવાઓ, આહારની પદ્ધતિઓ અને ઉપચારાત્મક પ્રક્રિયાઓ સૂચવે છે, જે તમારા માટે અનુકૂળ સારવારનો કોર્સ સેટ કરે છે. આ હસ્તક્ષેપ રોગ ઘટાડવાની પરંપરાગત અને સર્વગ્રાહી રીતોનો ઉપયોગ કરીને માનવ પ્રણાલીની ઊંડી સમજણમાંથી ઉદ્ભવે છે.

યોગના આઠ અંગો

1. **યમ:** અહિંસા, સત્યતા, ચોરી ન કરવી, આપણી શક્તિનો વ્યય ન કરવો, લોભ કે સંગ્રહખોરીથી દૂર રહેવું, ખોટા કાર્યો દ્વારા અન્યને નુકસાન પહોંચાડવાથી દૂર રહેવું.

2. **નિયમ:** આપણા પોતાના દૈનિક જીવન માટેના સિદ્ધાંતો, જેમાં શુદ્ધતા અથવા સ્વચ્છતા, સંતોષ, શિસ્ત, અભ્યાસ, ભક્તિનો સમાવેશ થાય છે.

3. **આસનો:** આસન અથવા મુદ્રા, યોગ આસન

4. **પ્રાણાયામ:** જીવન શક્તિમાં નિપુણતા અને જીવંતતા

5. **પ્રત્યાહાર:** આંતરિક પ્રતિબિંબ

6. ધારણા: કેન્દ્રિત ધ્યાન

7. ધ્યાન: ધ્યાન, સતત પ્રવાહ

8. સમાધિ: સ્વતંત્રતા, મુક્તિ, જ્ઞાન

\

Q-2 ભારતીય આધ્યાત્મિક વિચાર એકતા તરફ દોરી જાય છે□

આધ્યાત્મિકતા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનો આત્મા છે. અહીં આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. તેથી, માણસનું અંતિમ ધ્યેય ભૌતિક સુખ-સુવિધાઓ નથી પણ આત્મ-સાક્ષાત્કાર છે. રાધા ક્રુમુદ મુખર્જીએ તેમના પુસ્તક "હિન્દુ સભ્યતા" માં વિશ્લેષણ કર્યું છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ, જેણે તેની વ્યક્તિગત વિશેષતાઓ જાળવી રાખી, સમગ્ર રાષ્ટ્રને એવી રીતે એકતામાં બાંધી દીધી છે કે રાષ્ટ્ર અને સંસ્કૃતિને અવિભાજ્ય માનવામાં આવે છે અને એકમત બની ગયા છે. રાષ્ટ્ર સંસ્કૃતિ બન્યું અને સંસ્કૃતિ રાષ્ટ્ર બની. દેશે આધ્યાત્મિક વિશ્વનું રૂપ લીધું, બહાર□ ભારતીય આધ્યાત્મિક વિચાર એકતા તરફ દોરી જાય છે. ભારતીય આધ્યાત્મિકતા: ભૌતિક વિશ્વ. ઋગ્વેદના સમયમાં જ્યારે ભારતીય સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ થઈ, ત્યાર બાદ તેનો ફેલાવો થયો પ્રાચીન વૈદિક પ્રથાઓ અને યોગથી લઈને આધુનિક સમયના ધ્યાન અને માઇન્ડફુલનેસ સુધી, ભારતીય આધ્યાત્મિકતા એ માન્યતા પર કેન્દ્રિત છે કે અંતિમ વાસ્તવિકતા, અથવા અંતિમ સત્ય, આંતરિક શાણપણ અને આત્મ-અનુભૂતિની ખેતી દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.□ આત્મા એ માણસનો બિન-ભૌતિક, એનિમેટીંગ અને અમર ભાગ છે. શ્રી અરબિંદોના મતે, આત્મા એ આત્મ-અસ્તિત્વ છે, જેમાં ચેતનાની અનંત શક્તિ અને બિનશરતી આનંદ છે. આત્મા અથવા સ્વ, ઉચ્ચ ચેતના અને દૈવી સાથેના તમામ સંપર્કોને "આધ્યાત્મિક" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે: માણસ ચેતનામાં દિવ્ય બને છે, અને કાર્ય કરે છે અને આંતરિક અને બાહ્ય રીતે દૈવી જીવન જીવે છે, તેનો અર્થ આધ્યાત્મિકતા દ્વારા થાય છે. □સમય સાથે સમસિંધુ, બ્રહ્મવર્ત, આર્યાવર્ત, જંબુદ્વીપ, ભારત વર્ષ અથવા ભારત.

સર્વેક્ષણ કરાયેલા તમામ ધર્મોના મોટાભાગના ભારતીયો કર્મમાં માને છે, એવો વિચાર કે લોકો તેમના સારા કાર્યોનો લાભ મેળવશે અને તેમના ખરાબ કાર્યોની કિંમત ઘણીવાર તેમના આગામી જીવનમાં ચૂકવશે.□

ભારતીય આધ્યાત્મિકતાના કેટલાક પાસાઓ:

યોગની પ્રેક્ટિસ: ભારતીય આધ્યાત્મિકતાનું એક પાસું જે તાજેતરમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું છે તે યોગાભ્યાસ છે. યોગમાં શારીરિક મુદ્રાઓ, શ્વાસ લેવાની તકનીકો અને ધ્યાનનો સમાવેશ થાય છે અને એવું માનવામાં આવે છે કે તે વ્યક્તિઓને માનસિક અને શારીરિક સંતુલન પ્રાપ્ત કરવામાં અને તેમની એકંદર સુખાકારીમાં સુધારો કરવામાં મદદ કરે છે. સંશોધનનો વધતો જતો સમૂહ સૂચવે છે કે યોગના ઘણા મનોવૈજ્ઞાનિક લાભો હોઈ શકે છે, જેમાં તણાવ ઓછો કરવો, મૂડમાં સુધારો કરવો અને આત્મ-જાગૃતિ વધારવી. ભક્તિમાં કોઈ ચોક્કસ દેવતા અથવા આધ્યાત્મિક વ્યક્તિ પ્રત્યેની ભક્તિનો સમાવેશ થાય છે અને તે ઘણીવાર પ્રાર્થના, ધાર્મિક વિધિ અને ભક્તિ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે. આ પ્રથા વ્યક્તિઓને શરણાગતિ, નમ્રતા અને પરમાત્મા સાથે ગાઠ જોડાણની ભાવના કેળવવામાં મદદ કરે છે તેવું માનવામાં આવે છે. કર્મની વિભાવના: ભારતીય આધ્યાત્મિકતા પણ કર્મની વિભાવના સાથે અથવા એવી માન્યતા સાથે સંકળાયેલી છે કે આ જીવનમાં વ્યક્તિની ક્રિયાઓ અને કાર્યો ભવિષ્યના જીવનમાં તેમનું ભાવિ નક્કી કરશે. આ માન્યતાને ઘણીવાર વ્યક્તિઓને સદ્ગુણી અને દયાળુ જીવન જીવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવાના માર્ગ તરીકે જોવામાં આવે છે, કારણ કે તેઓ માને છે કે તેમની ક્રિયાઓ ભવિષ્યમાં પરિણામ લાવશે.□

ધાર્મિક વર્ચસ્વ: ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ધર્મનું કેન્દ્ર સ્થાન છે. વેદ, ઉપનિષદ, પુરાણ, મહાભારત, ગીતા, આગમ, ત્રિપિટક, કુરાન અને બાઈબલ ભારતીય સંસ્કૃતિના લોકોને અસર કરે છે. આ પુસ્તકોમાં આશાવાદ, આસ્તિકવાદ, બલિદાન, તપસ્યા, સંયમ, સારા આચરણ, સત્યતા, કરુણા, પ્રમાણિકતા, મિત્રતા, ક્ષમા વગેરેનો વિકાસ થયો છે. તે એકતાની અનુભૂતિ છે.

એકતાના આધ્યાત્મિક સિદ્ધાંતો: આપણું મન આ 12 ક્ષમતાઓ દ્વારા આત્મા સાથે જોડાઈ શકે છે: શાણપણ, પ્રેમ, શક્તિ, વિશ્વાસ, કલ્પના, વ્યવસ્થા, સમજણ, ઈચ્છા, શક્તિ, ઉત્સાહ, મુક્તિ અને જીવન પોતે.

આ 12 આધ્યાત્મિક શક્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને, સમજીને અને કેળવીને આપણે જે જીવન ઇચ્છીએ છીએ તે રંગી શકીએ છીએ.

એકતાના લક્ષણો:□

આમાં નમ્રતા, નમ્રતા, ધીરજ, સહનશીલતા અને પ્રેમનો સમાવેશ થાય છે.

કેવી રીતે ભારતીય આધ્યાત્મિક વિચાર એકતા તરફ દોરી જાય છે:

ભારત એક એવો દેશ છે જે એકતા સાથે રહીને તેની વિવિધતાની ઉજવણી કરે છે. પર્વતમાળાઓ, ચોમાસું, સિંચાઈવાળી ખેતીની જમીનો, નદીઓ, નાળાઓ, જંગલો અને રણ, આ તમામે વિવિધ જાતિઓ, જાતિઓ, સંપ્રદાયો, ધર્મો અને ભાષાઓના લોકોમાં ભારતની અસાધારણ વિવિધતામાં ફાળો આપ્યો છે.

રાષ્ટ્રીય એકતા વિવિધ દૃષ્ટિકોણ અને અભિપ્રાયો ધરાવતા લોકોને વિભાજિત કરવાનું સરળ છે, તેથી દેશ માટે વિવિધતામાં એકતા આવશ્યક છે. જો લોકો સંગઠિત હોવા છતાં રાષ્ટ્રનો નાશ કરવો જટિલ છે□દરેક રાજ્ય અને પ્રદેશનો પોતાનો અલગ રંગ, સંસ્કૃતિ અને આબોહવા હોય છે. નૃત્ય અને સંગીત, રંગબેરંગી ઉત્સવો અને અદભૂત હસ્તકલા વિશ્વભરના મુલાકાતીઓને મંત્રમુગ્ધ કરે છે. ગોવામાં દરિયાકિનારા, કેરળમાં બેકવોટર, હિમાચલમાં હિમાચ્છાદિત પર્વતો, કાશ્મીરમાં દરિયાકિનારા અને તળાવો, દિલ્હીમાં ઐતિહાસિક આકર્ષણો વગેરે આપણા દેશની વિવિધતાના પ્રતિક છે. આને વિવિધતામાં એકતા કહે છે. વિવિધતાની એકતા મહત્વ વિવિધતામાં એકતા દેશ માટે ઘણી રીતે આવશ્યક છે જેમ કે, ભાષામાં એકતા: ભારતમાં લગભગ 1600 ભાષાઓ મુખ્યત્વે પ્રાચીન ભાષા સંસ્કૃતમાંથી ઉદભવેલી છે.□ **ભૂગોળમાં એકતા:** નદીઓ, પર્વતો, ઉચ્ચપ્રદેશો, રણ અને અન્ય ભૂમિ સ્વરૂપો. વંશીય એકતા: ભારતમાં આર્ય, દ્રવિડ, પૂર્વોત્તર આદિવાસી જાતિ અને અન્ય જેવી ઘણી જાતિઓ છે. □ તે દેશની સમૃદ્ધ વારસો અને ભારતની સાંસ્કૃતિક વારસાને મજબૂત અને વધારે છે વિવિધતામાં એકતાને પ્રભાવિત કરતા પરિબળો □ આ વિશ્વના લોકો વચ્ચે રાષ્ટ્રીય એકતાની પ્રેક્ટિસમાં પરિણમે છે, ભલે તેઓ એકબીજાથી ઘણા અલગ હોય. □ વિશ્વભરના પ્રવાસીઓ જીવનના વિવિધ ક્ષેત્રો, સંસ્કૃતિઓ, માન્યતાઓ અને કપડાંના લોકો તરફ આકર્ષાય છે □ વિવિધતામાં એકતાના કારણે ભારતને પ્રવાસનથી ફાયદો થાય છે □ તે સારા માનવીય જોડાણોને પ્રોત્સાહિત કરે છે અને દરેકના સમાન અધિકારોનું રક્ષણ કરે છે □ તે સહયોગ, ભાગીદારી અને આંતરવ્યક્તિગત ક્રિયાપ્રતિક્રિયાઓને વિસ્તૃત કરવામાં, પ્રદર્શન, કાર્યની ગુણવત્તા, ઉત્પાદકતા અને જીવનશૈલીને વધારવામાં મદદ કરે છે અનિષ્ટો □ કાર્યસ્થળ, કંપની અને સમુદાયમાં વ્યક્તિઓનું મનોબળ સુધરે છે જ્યારે એકીકૃત થાય છે. વિવિધતા □ શાંતિ આંતરિક તકરાર વિવિધતા દ્વારા વેગ આપી શકાય છે, પરંતુ વિવિધતામાં એકતા ઘણી સંસ્કૃતિઓ અને મૂળની વ્યક્તિઓ વચ્ચે શાંતિપૂર્ણ સહઅસ્તિત્વ સુનિશ્ચિત કરવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

વિવિધતામાં એકતાના ફાયદા □ વિશ્વમાં માન્યતા એક વૈવિધ્યસભર છતાં સંયુક્ત દેશ રાષ્ટ્ર માટે મૂલ્ય ઉમેરે છે અને વિશ્વભરમાં સારી રીતે પસંદ કરવામાં આવે છે. તે વ્યક્તિઓના આદર્શો અને નૈતિકતાને પ્રકાશિત કરીને તમામ રાષ્ટ્રો માટે એક ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે જેઓ તેમની ઘણી પૃષ્ઠભૂમિ અને સંસ્કૃતિઓ હોવા છતાં એકબીજાને આદર આપે છે અને ટેકો આપે છે. □ દેશનો વિકાસ અને વિકાસ કારણ કે એક રાષ્ટ્ર વિકાસના માર્ગ પર સતત આગળ વધશે, વિવિધતામાં એકતા દેશની સફળતા માટે મહત્વપૂર્ણ છે. □ તેમના તફાવતો. દેશના રહેવાસીઓનો કરાર દેશની શાંતિ અને સમૃદ્ધિ માટે મહત્વપૂર્ણ છે. ઉદાહરણ: હિન્દુ, મુસ્લિમ, શીખ, ખ્રિસ્તી, બૌદ્ધ, જૈન ધર્મ અને અન્ય.□ ધર્મ અને જાતિ એકતા: ભારતમાં ઘણા ધર્મો અને જાતિઓ છે.

Q-3 શાસ્ત્રોમાંથી ઉતરી આવેલ ભારતીય જીવનની ફિલોસોફી અને ભારતીય જીવનશૈલી માટે તેનો અર્થ ભારતીય ફિલોસોફીનો પરિચય:

તત્વજ્ઞાન એ તમામ જ્ઞાનનું મૂળ છે. તેને તમામ વિજ્ઞાનની માતા માનવામાં આવે છે. ફિલોસોફીએ માણસ અને તેની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું વ્યાપક રીતે અર્થઘટન કર્યું છે. તે વ્યક્તિઓ અને સમાજની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું સંકલન કરવામાં મદદ કરે છે. તે આપણને બધા માનવ અનુભવના મહત્વને સમજવામાં મદદ કરે છે. “તે જીવનના મૂળ સ્ત્રોત અને ઉદ્દેશ્યોની શોધ કરે છે”. તે જીવનના સૌથી ઊંડા પ્રશ્નો પૂછે છે અને જવાબ આપવાનો પ્રયાસ કરે છે. તે જીવન અને જીવનના મૂળભૂત મૂલ્યોને સ્પષ્ટ કરે છે. આ સ્પષ્ટતા ખૂબ જ જરૂરી છે કારણ કે તે આપણને જીવનના પડકારોનો સામનો કરવા માટે શાણપણ પ્રદાન કરે છે. તેના સફળ અસ્તિત્વ

માટેના સંઘર્ષમાં માણસના હાથમાં શાણપણ એ સર્વોચ્ચ સાધન છે. ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં શિસ્તની વ્યાપક ઝાંખી:

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં ઘણી બધી શાખાઓનો સમાવેશ થાય છે જે સદીઓથી વિકસિત અને શોધાયેલ છે. અહીં ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં કેટલીક મુખ્ય શાખાઓની વ્યાપક ઝાંખી છે.

1. ફિલોસોફી અને મેટાફિઝિક્સ: ભારતીય ફિલસૂફી વાસ્તવિકતા, ચેતના અને સ્વની પ્રકૃતિ વિશેના મૂળભૂત પ્રશ્નોમાં શોધે છે (ખોદવું, શોધ). વેદાંત, (ઉપનિષદ) યોગ, ન્યાય, વૈશેષિક, (વિશેષ) સાંખ્ય, (સંખ્યાઓ) અને મીમાંસા (પ્રતિબિંબ, વિવેચનાત્મક તપાસ) જેવા વિચારોની શાખાઓ સ્વની પ્રકૃતિ, ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ, ધારણા, તર્કશાસ્ત્ર, જેવા વિષયોનું અન્વેષણ કરે છે. અને જ્ઞાનની પ્રકૃતિ.

2. આધ્યાત્મિકતા અને યોગ: આધ્યાત્મિકતા ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી સાથે ઊંડે સુધી સંકળાયેલી છે. તેમાં આંતરિક અનુભવો, આત્મ-અનુભૂતિ અને આધ્યાત્મિક મુક્તિ અથવા જ્ઞાન (મોક્ષ) ની શોધનો સમાવેશ થાય છે. ધ્યાન, અને ચિંતન (ધ્યાન) જેવી પ્રેક્ટિસ આ શિસ્ત માટે અભિન્ન છે.

3. વિજ્ઞાન અને ગણિત: પ્રાચીન ભારતે વૈજ્ઞાનિક અને ગાણિતિક જ્ઞાનમાં નોંધપાત્ર યોગદાન આપ્યું હતું. ભારતીય ગણિતશાસ્ત્રીઓએ શૂન્ય, દશાંશ (10 ના આધારમાં, DASANS) સિસ્ટમ અને સંખ્યા પદ્ધતિ જેવી વિભાવનાઓ વિકસાવી છે જે હવે સર્વવ્યાપી રીતે ઉપયોગમાં લેવાય છે. ખગોળશાસ્ત્ર, ગ્રહોની સ્થિતિની ગણતરી સહિત, અને અન્ય વૈજ્ઞાનિક વિદ્યાશાખાઓની પણ શોધ કરવામાં આવી હતી.

4. સાહિત્ય અને કલા: ભારતીય સાહિત્ય સાહિત્યિક પરંપરાઓની સમૃદ્ધ ટેપેસ્ટ્રી દર્શાવે છે, જેમાં રામાયણ અને મહાભારત જેવા સંસ્કૃત મહાકાવ્યો, શાસ્ત્રીય કવિતા અને દાર્શનિક ગ્રંથોનો સમાવેશ થાય છે. સંગીત અને થિયેટર સાથે ભરતનાટ્યમ કથક અને ઓડિસી જેવા શાસ્ત્રીય નૃત્ય સ્વરૂપો સહિત પ્રદર્શન કળાના વિવિધ સ્વરૂપો ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રખ્યાત પાસાઓ છે.

5. દવા અને આયુર્વેદ: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં પ્રાચીન તબીબી આયુર્વેદનો સમાવેશ થાય છે, જે સર્વગ્રાહી સુખાકારી અને શરીર, મન અને ભાવના વચ્ચે સંતુલન પર ભાર મૂકે છે. આયુર્વેદ આરોગ્ય જાળવવા અને રોગોની સારવાર માટે હર્બલ મેડિસિન, ડાયેટિક્સ, મસાજ અને જીવનશૈલી જેવા ક્ષેત્રોનો સમાવેશ કરે છે.

6. સામાજિક વિજ્ઞાન અને નીતિશાસ્ત્ર: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં સામાજિક વિજ્ઞાન અને નૈતિક સિદ્ધાંતો (મિશ્રણ, મિશ્રણ) સામેલ છે. યાજ્ઞક્ય (કૌટિલ્ય) દ્વારા અર્થશાસ્ત્ર જેવા ગ્રંથો રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર અને શાસનની ચર્ચા કરે છે. મનુસ્મૃતિ સામાજિક આચરણ અને નૈતિક સિદ્ધાંતો માટે માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરે છે, જ્યારે ધર્મ શાસ્ત્રો ફરજ, સચ્ચાઈ અને સામાજિક વ્યવસ્થાની વિભાવનાઓની શોધ કરે છે.

7. ભાષાશાસ્ત્ર અને વ્યાકરણ: ભાષા અને વ્યાકરણનો અભ્યાસ ભારતીય જ્ઞાનમાં આગવું સ્થાન ધરાવે છે. સંસ્કૃત, ભારતની પ્રાચીન ભાષા, પવિત્ર માનવામાં આવે છે અને વિવિધ શાખાઓમાં જ્ઞાનના પ્રસારણ માટેનું એક વાહન રહ્યું છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણ પર પાણિનીનું કાર્ય (સંસ્કૃત વ્યાકરણશાસ્ત્રી, ભારતીય ભાષાશાસ્ત્ર અને સાહિત્યના પિતા) ખૂબ જ આદરણીય છે.

8. પર્યાવરણીય વિજ્ઞાન અને ઇકોલોજી: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓએ લાંબા સમયથી માનવ અને પર્યાવરણ વચ્ચેની પરસ્પર નિર્ભરતાને માન્યતા આપી છે. પરંપરાગત ઇકોલોજીકલ (જીવ અને પર્યાવરણ) જ્ઞાન અને પદ્ધતિઓ, જેમ કે ટકાઉ કૃષિ અને હર્બલ દવા, ભારતીય સંસ્કૃતિ માટે અભિન્ન છે.

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં આ વિદ્યાશાખાઓ એકબીજા સાથે જોડાયેલી છે, અને તેમની વચ્ચેની સીમાઓ ઘણીવાર અસ્પષ્ટ હોય છે. તેઓ વિશ્વને સમજવા, માનવ અસ્તિત્વ અને જ્ઞાન, શાણપણ અને આધ્યાત્મિક વિકાસની શોધ (કંઈકને વળગી રહેવા) માટે એક વ્યાપક માળખું પ્રદાન કરે છે.

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી જ્ઞાનના દાખલાઓ પર આધારિત અભિગમો (મોડલ):

જ્યારે જ્ઞાનને સમજવા અને પ્રાપ્ત કરવાની વાત આવે છે ત્યારે ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં વિવિધ અભિગમો અને દાખલાઓ (મોડેલ)નો સમાવેશ થાય છે. આ અભિગમો ભારતની અનન્ય દાર્શનિક, આધ્યાત્મિક અને સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓમાં સમાયેલ છે. અહીં ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં કેટલાક મુખ્ય જ્ઞાન દાખલાઓ છે:

1. સાહજિક (સ્વયંસ્કૃરિત) અને પ્રાયોગિક જ્ઞાન: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી સાહજિક અને અનુભવલક્ષી જ્ઞાન પર ખૂબ ભાર મૂકે છે. તે ઓળખે છે કે સીધો વ્યક્તિગત અનુભવ અને આંતરિક અનુભૂતિ ઊંડી આંતરદૃષ્ટિ અને સમજણ પ્રદાન કરી શકે છે. ધ્યાન, યોગ અને ચિંતન જેવી પ્રેક્ટિસને ચેતનાની ઉચ્ચ અવસ્થાઓ સુધી પહોંચવા અને પ્રત્યક્ષ પ્રાયોગિક જ્ઞાન મેળવવાના માધ્યમ તરીકે જોવામાં આવે છે.

2. મૌખિક પરંપરા અને ગુરુ-શિષ્ય પરમ્પરા: ભારતીય સંદર્ભમાં જ્ઞાનનું પ્રસારણ ઘણીવાર મૌખિક પરંપરા અને ગુરુ-શિષ્ય (શિષ્ય-શિષ્ય) સંબંધ પર આધાર રાખે છે. જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ સૂચના, વ્યક્તિગત માર્ગદર્શન અને જાણકાર શિક્ષક અથવા ગુરુના માર્ગદર્શન હેઠળ અનુભવી શિક્ષણ દ્વારા પેઢીઓ સુધી જ્ઞાન પસાર થાય છે.

3. પાઠ્ય અને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં ગ્રંથો અને શાસ્ત્રો નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવે છે. વેદ, ઉપનિષદ, મહાકાવ્યો અને દાર્શનિક ગ્રંથો જેવા પ્રાચીન ગ્રંથોને જ્ઞાનના અધિકૃત સ્ત્રોત ગણવામાં આવે છે. જીવનના વિવિધ પાસાઓ, તત્ત્વજ્ઞાન, આધ્યાત્મિકતા અને વ્યવહારિક વિદ્યાશાખાઓમાં આંતરદૃષ્ટિ મેળવવા માટે આ ગ્રંથોનો અર્થઘટન કરીને અભ્યાસ કરવામાં આવે છે અને તેના પર ચિંતન કરવામાં આવે છે.

4. ડાયાલેક્ટિકલ ઇન્કવાયરી (તર્ક, દલીલ-તપાસનું વિનિમય) અને વાદવિવાદ: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી ડાયાલેક્ટિકલ પૂછપરછ, ચર્ચા અને આલોચનાત્મક વિચારસરણીને પ્રોત્સાહિત કરે છે. બૌદ્ધિક ચર્ચાઓ અને દાર્શનિક ચર્ચાઓને જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણનું અન્વેષણ કરવા, ખ્યાલોને સ્પષ્ટ કરવા અને ઊંડી સમજણ સુધી પહોંચવાના સાધન તરીકે મૂલ્ય આપવામાં આવે છે. શાસ્ત્રાર્થની પરંપરા (ફિલોસોફિકલ ચર્ચા) આ અભિગમનું ઉદાહરણ આપે છે.

5. સંશ્લેષણ અને એકીકરણ: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી વિવિધ પરિપ્રેક્ષ્યો, વિદ્યાશાખાઓ અને અભિગમોના સંશ્લેષણ અને એકીકરણ પર ભાર મૂકે છે. તે વિવિધ જ્ઞાન પ્રણાલીઓમાં સુમેળ અને એકતા શોધવાનો પ્રયત્ન કરે છે, જ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓના આંતરસંબંધને ઓળખે છે. આ એકીકૃત અભિગમ વાસ્તવિકતાની સર્વગ્રાહી સમજણ માટે પરવાનગી આપે છે અને વ્યાપક (વ્યાપક) વિશ્વ દૃષ્ટિકોણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

6. નૈતિક અને નૈતિક પાયા: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને ઉપયોગ માટે નૈતિક અને નૈતિક મૂલ્યોના મહત્વને ઓળખે છે. ધર્મ (ફરજ/સદાચાર), અહિંસા (અહિંસા), અને કર્મ (ક્રિયા અને તેના પરિણામો) જેવી વિભાવનાઓ જ્ઞાનના સંપાદન અને ઉપયોગમાં નૈતિક આચરણનું માર્ગદર્શન આપે છે.

7. અતીન્દ્રિય (અલૌકિક) અને અવિશ્વસનીય (આંતરિક, વ્યક્તિલક્ષી) પરિપ્રેક્ષ્યો: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી અતીન્દ્રિય અને અવિશ્વસનીય બંને દૃષ્ટિકોણને અપનાવે છે. તે ભૌતિક વિશ્વની બહાર એક ગુણાતીત વાસ્તવિકતાના અસ્તિત્વને સ્વીકારે છે. સર્જનના તમામ પાસાઓમાં દૈવી હાજરીને પણ ઓળખે છે. આ દ્વિ પરિપ્રેક્ષ્ય જ્ઞાન, વાસ્તવિકતા અને ચેતનાના સ્વભાવની સમજને પ્રભાવિત કરે છે

પ્રાચીન ભારતમાં અને આધુનિક ભારતમાં ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી:

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં પ્રાચીન ભારતથી આધુનિક ભારતમાં નોંધપાત્ર પરિવર્તન આવ્યું છે. જ્યારે અમુક પાયાના પાસાઓ ચાલુ રહ્યા છે, ત્યારે જ્ઞાનને કેવી રીતે સમજાય છે, હસ્તગત કરવામાં આવે છે અને લાગુ કરવામાં આવે છે તેમાં નોંધપાત્ર તફાવત છે. અહીં પ્રાચીન ભારત અને આધુનિક ભારતમાં ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીની તુલના છે:

પ્રાચીન ભારત (મધ્યકાલીન સમયગાળા સુધી)

1. શાસ્ત્રો પર ભાર: પ્રાચીન ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીએ પવિત્ર ગ્રંથો અને શાસ્ત્રો પર ખૂબ ભાર મૂક્યો હતો. વેદ, ઉપનિષદ અને અન્ય દાર્શનિક ગ્રંથો જ્ઞાનના અધિકૃત સ્ત્રોત તરીકે ગણવામાં આવતા હતા. જ્ઞાન મુખ્યત્વે મૌખિક પરંપરા અને ગુરુશિષ્ય પરમ્પરા (શિષ્ય-શિષ્ય પરંપરા) દ્વારા પ્રસારિત થતું હતું.

2. ફિલોસોફી અને આધ્યાત્મિકતાનું એકીકરણ: પ્રાચીન ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી એકીકૃત (સતત) એકીકૃત ફિલસૂફી અને આધ્યાત્મિકતા. જ્ઞાનની શોધને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ અને મુક્તિ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરવાના સાધન તરીકે જોવામાં આવતી હતી. વિવિધ દાર્શનિક શાખાઓ અને આધ્યાત્મિક પ્રથાઓ જેમ કે યોગ, ધ્યાન અને ચિંતન (ધ્યાન) ચેતનાની ઉચ્ચ અવસ્થાઓના માર્ગ તરીકે શોધાયેલ છે.

3. ગુરુ-કેન્દ્રિત શિક્ષણ: પ્રાચીન ભારતમાં શિક્ષણ ગુરુ (શિક્ષક) પર કેન્દ્રિત હતું. વિદ્યાર્થીઓ ગુરુકુળો (રહેણાંક શાળાઓ)માં રહેતા હતા અને વિવિધ વિદ્યાશાખાઓને સમાવિષ્ટ સર્વગ્રાહી શિક્ષણ મેળવતા હતા. જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં ગુરુનું માર્ગદર્શન અને મહત્વપૂર્ણ માનવામાં આવે છે.

4. આંતરશાખાકીય અભિગમ: પ્રાચીન ભારતમાં ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીએ આંતરશાખાકીય અભિગમ અપનાવ્યો હતો. જ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓ, જેમ કે ફિલસૂફી, ગણિત, ખગોળશાસ્ત્ર, દવા અને કળા, એકબીજા સાથે જોડાયેલી હતી અને એક સાથે અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો. આ સર્વગ્રાહી અભિગમે વિશ્વની વ્યાપક (વ્યાપક) સમજને પ્રોત્સાહન આપ્યું.

Q-4 IAS નો પરિચય અને તેનું મહત્વ

આપણી સંસ્કૃતિ જ્ઞાન અને સાહિત્યિક પરંપરાઓના શરીરથી ખૂબ પ્રભાવિત છે જે પહેલા આવી છે. જો અંતર્ગત જ્ઞાન પ્રણાલીઓને સમાજમાંથી અચાનક દૂર કરવામાં આવે તો સાંસ્કૃતિક પ્રથાઓ અસંસ્કારી રીતે ચોંકી જશે. □

ભારતીય અભિગમ બધાની સુખાકારીને પ્રોત્સાહન આપે છે અને ટકાઉ છે. "ભારતીય રીતે" વસ્તુઓ કેવી રીતે કરવી તે બાકીના વિશ્વને બતાવવા માટે, વ્યક્તિએ આપણા સાંસ્કૃતિક વારસાના સંપૂર્ણ જ્ઞાન આધારને ફરીથી મેળવવો જોઈએ. વિદ્વાનોની ભાવિ પેઢી શિક્ષિત હોવી જોઈએ એક પેઢીથી બીજી પેઢી સુધી માહિતીનું વ્યવસ્થિત પ્રસારણ ભારતીય જ્ઞાન (માહિતી) સિસ્ટમ (IKS) તરીકે ઓળખાય છે. IKS એ ભારતીય જ્ઞાનની સામૂહિક શ્રેણી છે જે જાણવાની સંરચિત રીતો દર્શાવે છે. તેઓ બાકીના વિશ્વ માટે એક ઉદાહરણ સ્થાપિત કરવા અને આપણી ભવ્ય સંસ્કૃતિનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે.

માત્ર એક પરંપરા હોવાને બદલે, તે માહિતી ટ્રાન્સફરની સુવ્યવસ્થિત પ્રણાલી અને પ્રક્રિયા છે. ઉપનિષદ, વેદ અને ઉપવેદ એ ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનો એક ભાગ છે, જે વૈદિક સાહિત્યથી બનેલું છે. □

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી (IKS) હજારો વર્ષોમાં વિકસિત થઈ છે. તે ખગોળશાસ્ત્ર, આયુર્વેદ અને યોગ (સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારી), ગણિત, કમ્પ્યુટિંગ, ભાષાઓ, ભાષાશાસ્ત્ર, ધાતુશાસ્ત્ર, રસ-શાસ્ત્ર, જાહેર વહીવટ અને યુદ્ધ તકનીક સહિત વિવિધ દરિયાકિનારા ધરાવે છે. અન્ય લોકોમાં, મેનેજમેન્ટ સાયન્સ. □

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના ઘટકો

જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને જીવન દર્શન એ ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના ત્રણ ઘટકો છે, જે અનુભવ, અવલોકન, પ્રયોગો અને સંપૂર્ણ વિશ્લેષણ દ્વારા વિકસિત થયા છે. □

માન્યતા અને અમલમાં મૂકવાની આ પરંપરાએ શિક્ષણ, કળા, વહીવટ, કાયદો, ન્યાય, આરોગ્ય, ઉત્પાદન અને વાણિજ્ય સહિત આપણા સમાજના તમામ પાસાઓ પર અસર કરી છે. આનાથી માત્ર મૌખિક અને સર્જનાત્મક રીતે પસાર થયેલી અન્ય ભાષાઓને જ નહીં, પણ ભારતની શાસ્ત્રીય ભાષાઓને પણ અસર થઈ છે. □

જ્ઞાન: ભારતીય ફિલસૂફી અને ધર્મોમાં, "જ્ઞાન" ને જ્ઞાન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જ્ઞાનને જ્ઞાનાત્મક ઘટના તરીકે કલ્પના કરવામાં આવે છે જે જ્યારે થાય છે ત્યારે તેને ઓળખવામાં આવે છે. તે સમજ છે જે વાસ્તવિકતાના તમામ અનુભવો, ખાસ કરીને સંપૂર્ણ અથવા પવિત્ર વાસ્તવિકતા (બ્રહ્મ) સાથે અસ્પષ્ટ રીતે જોડાયેલી છે. હિંદુ ધર્મના "પવિત્ર જ્ઞાન" અથવા જ્ઞાનને વ્યાપક રીતે બે વર્ગોમાં વિભાજિત કરી શકાય છે: ધાર્મિક જ્ઞાન (ધાર્મિક જ્ઞાનમ), અને દુન્યવી અથવા ભૌતિક જ્ઞાન (વાસ્તુ, વિષય જ્ઞાન). ધર્મને ધાર્મિક જ્ઞાન (ધાર્મિક જ્ઞાનમ) દ્વારા પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે, જે શાંતિ, સંતોષ અને વ્યવસ્થા લાવે છે. વિજ્ઞાન: જ્ઞાન અથવા વિજ્ઞાન માટે આદર. આ સંદર્ભમાં "ભારતનું જ્ઞાન" શબ્દ પ્રાચીન ભારત, તેની સિદ્ધિઓ અને મુશ્કેલીઓ તેમજ શિક્ષણ, આરોગ્ય, પર્યાવરણ અને ખરેખર જીવનના તમામ પાસાઓ અંગેના ભારતના ભાવિ ઉદ્દેશ્યોની સમજણનો સંદર્ભ આપે છે. □ જીવન દર્શન: સિદ્ધાંતો જે આપણી વર્તણૂકને આધાર રાખે છે તે માનવ મૂલ્યો અને જીવન મૂલ્યો છે. પ્રકરણો દ્વારા કે જે ફક્ત શબ્દસમૂહોના આધ્યાત્મિક અર્થને જ નહીં પરંતુ એક પરિપ્રેક્ષ્ય પ્રદાન કરવા પર પણ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે, તમે આપણા માનવીય મૂલ્યોના મહત્વ અને હેતુ વિશે જાણી શકો છો અને જીવન પાઠ મેળવી શકો છો. •

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનો પરિચય

1. સુખાકારી: આયુર્વેદ તરીકે ઓળખાતી પરંપરાગત ભારતીય તબીબી પ્રણાલીમાં સુખાકારી માટેના વ્યાપક અભિગમ પર ભાર મૂકવામાં આવે છે.

2. તણાવ વ્યવસ્થાપન: યોગ એ આંતરિક, શારીરિક અને આધ્યાત્મિક સુખાકારી માટેનો એક વ્યાપક અભિગમ છે જેનાં મૂળ પ્રાચીન ભારતમાં છે. તેમાં આસનો (આસન), પ્રાણાયામ (શ્વાસ નિયંત્રણ) અને ચિંતન જેવી રીતોનો સમાવેશ થાય છે જે તણાવ ઓછો કરવા, આંતરિક સ્વાસ્થ્યને પ્રોત્સાહન આપવા અને સામાન્ય હૃદયને વધારવા માટે દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

3. ટકાઉ જીવન: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓએ "વસુધૈવ કુટુંબકમ" (વિશ્વ એક પરિવાર છે) ના વિચાર સહિત ટકાઉ જીવન પ્રણાલીઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમામ જીવોની પરસ્પર નિર્ભરતા પર ભાર મૂક્યો છે.

4. આધ્યાત્મિક વિકાસ: વાસ્તવિકતા, માઇન્ડફુલનેસ અને સ્વરની પ્રકૃતિમાં આધ્યાત્મિક વૃદ્ધિની ગ્રહણશક્તિ વેદાંત જેવી ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓ દ્વારા આપવામાં આવે છે, જે વેદ તરીકે ઓળખાતા પ્રાચીન પુસ્તકો પર આધારિત ફિલોસોફિકલ ફ્રેમ છે.

ભૂતકાળમાંથી શીખવાનું અને ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓને એકીકૃત કરવાનો મુખ્ય ધ્યેય એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે આપણી પ્રાચીન જ્ઞાન પ્રણાલીઓ, જે જ્ઞાન પ્રસારણની અખંડ પરંપરા દ્વારા રજૂ થાય છે અને એક વિશિષ્ટ પરિપ્રેક્ષ્ય (ભારતીય દૃષ્ટિ) પ્રદાન કરે છે, તેનો ઉપયોગ ભારતના વર્તમાનને સંબોધવા માટે થાય

છે. અને શિક્ષણ, આરોગ્ય, પર્યાવરણ અને સામાન્ય રીતે જીવનના તમામ પાસાઓના સંબંધમાં ભવિષ્યના પડકારો. ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના પાસાઓ (વિશેષતા) ભારતીય શિસ્ત રચનાઓમાં ફિલસૂફી, આર્કિટેક્ચર, વ્યાકરણ, ગણિત, ખગોળશાસ્ત્ર, મેટ્રિક્સ, સમાજશાસ્ત્ર (ધર્મશાસ્ત્ર), અર્થશાસ્ત્ર (અર્થશાસ્ત્ર), નીતિશાસ્ત્ર (નીતિશાસ્ત્ર), ભૂગોળ, વશકરી, તર્કશાસ્ત્ર જેવા વિવિધ ક્ષેત્રોનો સમાવેશ થાય છે. વિજ્ઞાન, શસ્ત્રો, કૃષિ, ખાણકામ, વેપાર અને વાણિજ્ય, ધાતુશાસ્ત્ર, ખાણકામ, શિપબિલ્ડિંગ, દવા, કાવ્યશાસ્ત્ર, જીવવિજ્ઞાન અને પશુચિકિત્સા વિજ્ઞાન. ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના ઉદ્દેશ્યો સર્વગ્રાહી સ્વાસ્થ્ય, મનોવિજ્ઞાન, ન્યુરોસાયન્સ, પ્રકૃતિ, પર્યાવરણ અને ટકાઉ વિકાસ સહિતના અનેક ક્ષેત્રોમાં આજે સામનો કરી રહેલા સામાજિક પડકારોને પહોંચી વળવા વધુ સંશોધનને પ્રોત્સાહન અને સક્ષમ બનાવે છે. ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીની ભૂમિકા IAS પાસે માનવ જ્ઞાન, સભ્યતા અને સાંસ્કૃતિક વારસાની વધુ વ્યાપક સમજ પૂરી પાડીને અને વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષણવિદો અને સમાજને વ્યાપકપણે લાભ પહોંચાડીને સમકાલીન ઉચ્ચ શિક્ષણને પૂરક અને સમૃદ્ધ બનાવવાની ક્ષમતા છે. □ ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનો ભારતીય સંસ્કૃતિ, તત્ત્વજ્ઞાન અને આધ્યાત્મિકતામાં મજબૂત પાયો છે અને હજારો વર્ષોથી તેનો વિકાસ થયો છે. આયુર્વેદ, યોગ, વેદાંત અને વૈદિક વિજ્ઞાન સહિતની આ જ્ઞાન પ્રણાલીઓ હજુ પણ આધુનિક વિશ્વમાં અનેક રીતે લાગુ પડે છે.

5. ઈનોવેશન (નવીનીકરણ) : વિજ્ઞાન ઐતિહાસિક રીતે ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓ દ્વારા ગણિત, ખગોળશાસ્ત્ર અને ધાતુશાસ્ત્ર જેવા વિષયોમાં આગળ વધ્યું છે. શૂન્ય, દશાંશ પદ્ધતિ અને ત્રિકોણમિતિ જેવી પ્રાચીન ભારતીય સામાન્યતાઓ હજી પણ વર્તમાન શાણપણ અને તકનીકમાં વ્યાપકપણે ઉપયોગમાં લેવાય છે, જે શોધ અને પ્રગતિને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના મહત્વને દર્શાવે છે. ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનું મહત્વ

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓએ હજારો વર્ષોથી ભારતીય સંસ્કૃતિ, તત્ત્વજ્ઞાન અને આધ્યાત્મિકતામાં નક્કર આધાર સાથે વિકાસ કર્યો છે. આયુર્વેદ, યોગ, વેદાંત અને વૈદિક વિજ્ઞાન એ તમામ જ્ઞાન પ્રણાલીઓ છે જેનો વર્તમાન વિશ્વમાં ઉપયોગ છે.

આયુર્વેદ: IAS ના 'હોલિસ્ટિક મેડિસિન એન્ડ વેલનેસ' ફોકસમાં આયુર્વેદનો સમાવેશ થાય છે. યોગ અને આયુર્વેદ તરીકે ઓળખાતી ભારતીય પરંપરાગત આરોગ્યસંભાળ પ્રણાલીને સોફ્ટ પાવર ટૂલ્સ (નેચર જર્નલ) તરીકે ગણવામાં આવે છે. ગ્લોબલાઈઝેશનના આ યુગમાં, જ્યાં જીવનશૈલી અને આહારવિહારની રીતો ઝડપથી બદલાઈ રહી છે, ત્યારે આપણે કેટલીક નવી બીમારીઓના દ્વાર ખોલી રહ્યા છીએ જે આપણા સ્વાસ્થ્ય માટે જોખમી છે. આવી પરિસ્થિતિમાં સંપૂર્ણ, બિન-ઘટાડાવાદી અને સર્વગ્રાહી આરોગ્યસંભાળ પ્રદાન કરવા માટે, વિવિધ ભારતીય પરંપરાગત વિજ્ઞાનો વચ્ચેના સંબંધોની તપાસ કરવી અને સ્થાપિત કરવી જરૂરી છે. આયુર્વેદ સર્વગ્રાહી આરોગ્યસંભાળની ચર્ચા કરે છે જે વૈવિધ્યપૂર્ણ, નિવારક, રક્ષણાત્મક, પ્રમોટિવ, અનુમાનાત્મક અને સહભાગી છે. તે શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક અને સામાજિક સુખાકારીને પણ સંબોધે છે.

વૈદિક વિજ્ઞાન: જ્યોતિષ (વૈદિક જ્યોતિષ, સમયનું વિજ્ઞાન), આયુર્વેદ (ઉપચારનું વિજ્ઞાન), તંત્ર (મંત્રો, યંત્ર અને પવિત્ર વિજ્ઞાન સહિત દૃશ્યમાન અને અદૃશ્ય વિશ્વોની અંદર રહેલી શક્તિઓના સાર્વત્રિક દાખલાઓની સમજ પૌરાણિક કથાઓ), વાસ્તુ (અવકાશ અને સ્થાનનું વિજ્ઞાન), અને છેલ્લે, યોગ અને વેદાંત ફિલસૂફીનું વિજ્ઞાન, આ બધાને વૈદિક વિજ્ઞાનનો ભાગ માનવામાં આવે છે. • યોગ: યોગ એ જ્ઞાન માટેનું એક પ્રાચીન ભારતીય વિજ્ઞાન છે જે 5000 વર્ષથી વધુ જૂનું છે. "યોગ" શબ્દ સંસ્કૃત શબ્દ "યુજ" પરથી આવ્યો છે જેનો અર્થ થાય છે "સંગઠિત અથવા એકીકરણ." ત્યારે યોગ વ્યક્તિની પોતાની ચેતના અને સાર્વત્રિક ચેતનાના જોડાણ વિશે છે. વેદાંત: વેદ, ભારતમાં ધાર્મિક સાહિત્યનો પ્રથમ ભાગ, સંસ્કૃતમાં વેદાંતના "નિષ્કર્ષ" (અંટા) તરીકે ઓળખાય છે. તે અભ્યાસ (મીમાંસા), તેમજ ઉપનિષદો, જે વેદોનું વિસ્તરણ હતું તેમાંથી વિકસિત શાળા સાથે સંબંધિત છે.

ઉપરોક્ત તમામ, ભારતીય શૈક્ષણિક પ્રણાલીઓમાં ફિલસૂફી, આર્કિટેક્ચર, વ્યાકરણ, ગણિત, ખગોળશાસ્ત્ર, મેટ્રિક્સ, સમાજશાસ્ત્ર (ધર્મશાસ્ત્ર), અર્થશાસ્ત્ર અને રાજકારણ (અર્થશાસ્ત્ર), નૈતિકશાસ્ત્ર (નીતિશાસ્ત્ર), ભૂગોળ, તર્કશાસ્ત્ર, વશકરી વિજ્ઞાન સહિતના વિષયોની વિશાળ શ્રેણી આવરી લેવામાં આવી છે. શસ્ત્રો, કૃષિ, ખાણકામ, વેપાર અને વાણિજ્ય, ધાતુશાસ્ત્ર, ખાણકામ, અને વધુ.

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના ફાયદા

IAS વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષણવિદો અને સમાજને માનવ જ્ઞાન, સભ્યતા અને સાંસ્કૃતિક વારસાની વધુ સંપૂર્ણ સમજ આપીને વર્તમાન ઉચ્ચ શિક્ષણને વધારી અને પૂરક બનાવી શકે છે.

Q-5 વિવિધ ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીઓનો પરિચય

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના ઐતિહાસિક વિકાસ:

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનો ઐતિહાસિક વિકાસ અનેક સહસ્રાબ્દીઓ સુધી ફેલાયેલો છે અને વિવિધ પ્રભાવો, ક્રિયાપ્રતિક્રિયાઓ અને બૌદ્ધિક પ્રગતિઓ દ્વારા તેને આકાર આપવામાં આવ્યો છે. અહીં કેટલીક મુખ્ય ઐતિહાસિક ઘટનાઓ છે જેણે ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીના ઉત્ક્રાંતિમાં ફાળો આપ્યો છે.

1. વૈદિક સમયગાળો (1500 BCE (ખ્રિસ્ત યુગ પહેલા) 500 BCE): ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનો પાયો ઋગ્વેદ, સામવેદ, યજુર્વેદ અને અથર્વવેદની રચના દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા વૈદિક સમયગાળામાં શોધી શકાય છે. આ ગ્રંથોમાં સ્તોત્રો, ધાર્મિક વિધિઓ અને દાર્શનિક અનુમાનો છે જે પ્રારંભિક ભારતીય વિચારનો આધાર બનાવે છે.

2. ઉપનિષદિક સમયગાળો (800 BCE-200 BCE): આ સમયગાળા દરમિયાન રચાયેલા ઉપનિષદ, દાર્શનિક ગ્રંથો, વાસ્તવિકતાની પ્રકૃતિ વિશેના ગહન પ્રશ્નોની શોધ (શોધ, 2. ઉપનિષદિક સમયગાળો (800 BCE-200 BCE): શોધ) અને અંતિમ સત્ય. બ્રહ્મ (અંતિમ વાસ્તવિકતા) અને આત્મા (વ્યક્તિગત સ્વ) જેવી વિભાવનાઓની શોધ કરવામાં આવે છે, જે પછીની ફિલોસોફિકલ પ્રણાલીઓનો આધાર બનાવે છે.

3. પ્રારંભિક ફિલોસોફિકલ શાળાઓ (500 BCE - 200 BCE): આ સમયગાળા દરમિયાન, વેદાંત, યોગ, ન્યાય, વૈશેષિક સહિત વિવિધ દાર્શનિક શાળાઓનો ઉદભવ થયો. સાંખ્ય અને મીમાંસા. આ શાળાઓએ મેટાફિઝિક્સ (મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ કરતી ફિલસૂફીની શાખા), જ્ઞાનશાસ્ત્ર (અભ્યાસ સાથે વ્યવહાર કરતી ફિલસૂફીની શાખા, જ્ઞાનનો સિદ્ધાંત), તર્કશાસ્ત્ર અને નીતિશાસ્ત્ર પર તેમના અનન્ય પરિપ્રેક્ષ્યો વિકસાવ્યા, જે ભારતીય ફિલસૂફીની વિવિધ ટેપેસ્ટ્રી (જટિલ વિગત સાથે)માં યોગદાન આપે છે.

4. ભારતીય વિજ્ઞાન અને ગણિતનો સુવર્ણ યુગ (300 BCE - 1200 CE): આ સમયગાળા દરમિયાન ભારતે વિજ્ઞાન અને ગણિતમાં નોંધપાત્ર પ્રગતિ જોઈ. આર્યભટ્ટ જેવા ગણિતશાસ્ત્રીઓ, (ભારતીય ગણિત અને ભારતીય ખગોળશાસ્ત્રના શાસ્ત્રીય યુગના મુખ્ય ગણિતશાસ્ત્રી-ખગોળશાસ્ત્રીઓમાંના પ્રથમ) બ્રહ્મગુપ્ત, (ભારતીય ગણિતશાસ્ત્રી અને ખગોળશાસ્ત્રી. તેઓ ગણિત અને ખગોળશાસ્ત્ર પરની બે પ્રારંભિક કૃતિઓના લેખક છે) અને ભાસ્કર (અગ્રણી ગણિતશાસ્ત્રી) 12મી સદી, જેમણે દશાંશ સંખ્યા પદ્ધતિના સંપૂર્ણ અને વ્યવસ્થિત ઉપયોગ સાથે પ્રથમ કૃતિ લખી હતી) બીજગણિત, (સંયુક્ત સંખ્યાઓ અને પ્રતીકો, BHAGANIT) ભૂમિતિમાં નોંધપાત્ર યોગદાન આપ્યું હતું. (અવકાશી સંબંધ, BHUMATA) ત્રિકોણમિતિ, (બાજુઓ અને ખૂણાઓ સાથે વહેવાર, ત્રિકોણમિતિ) અને સંખ્યા સિદ્ધાંત. ભારતીય ખગોળશાસ્ત્રીઓએ અવકાશી પદાર્થોના મહત્વપૂર્ણ અવલોકનો કર્યા અને ગણતરી કરવા માટે અત્યાધુનિક ગાણિતિક મોડલ વિકસાવ્યા ગ્રહોની સ્થિતિ.

5. બૌદ્ધ અને જૈન ફિલોસોફિકલ પરંપરાઓ (6મી સદી બીસીઇ પછી): બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મના ઉદયએ નવા દાર્શનિક પરિપ્રેક્ષ્યો અને નૈતિક પ્રણાલીઓ રજૂ કરી. બૌદ્ધ ફિલસૂફી અસ્થાયીતા, વેદના અને જ્ઞાનના માર્ગ જેવી વિભાવનાઓ પર ભાર મૂકે છે, જ્યારે જૈન ફિલસૂફીએ અહિંસા, કર્મ સિદ્ધાંત અને મુક્તિની શોધ પર ભાર મૂક્યો છે. (મુક્તિ, મુક્તિ)

6. ગુપ્ત (પ્રાચીન ભારતીય સામ્રાજ્ય) સામ્રાજ્ય (4મી સદી-6મી સદી સીઇ (ખ્રિસ્ત, સામાન્ય યુગ)): જ્ઞાનના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં નોંધપાત્ર યોગદાનને કારણે ગુપ્ત સમયગાળાને ઘણીવાર "ભારતનો સુવર્ણ યુગ" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તે સાહિત્ય, કળા, વિજ્ઞાન, ગણિત, દવા અને વહીવટમાં પ્રગતિનું સાક્ષી છે. આ સમય દરમિયાન આર્યભટ્ટ, કાલિદાસ અને વરાહમિહિર જેવા વિદ્વાનોનો વિકાસ થયો.

7. મધ્યયુગીન (મધ્ય યુગ અથવા મધ્યયુગીન સમયગાળો, વૈશ્વિક ઇતિહાસના પોસ્ટ-ક્લાસિકલ સમયગાળા જેવો જ.) સમયગાળો (8મી સદી - 18મી સદી સીઇ): મધ્યયુગીન સમયગાળામાં ફિલસૂફીની નવી શાખાઓનો ઉદભવ જોવા મળ્યો અને બૌદ્ધિક પરંપરાઓનો વિકાસ થયો જેમ કે સૂફીવાદ અને ભક્તિ યજ્ઞવળ તરીકે. ઇસ્લામિક પ્રભાવોએ ફારસી અને અરબી જ્ઞાન પ્રણાલીઓ રજૂ કરી, જેનાથી વિચારોનું સંમિશ્રણ થયું અને સમન્વયાત્મક (વિવિધ સંયોજનો) પરંપરાઓનો વિકાસ થયો.

8. વસાહતી (બ્રિટિશ શાસન) સમયગાળો (18મી સદી - 20મી સદીના મધ્યમાં): ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીને સંસ્થાનવાદી સમયગાળા દરમિયાન નોંધપાત્ર પડકારોનો સામનો કરવો પડ્યો કારણ કે યુરોપીયન સત્તાઓએ તેમના પ્રભાવનો ઉપયોગ કર્યો (લાગુ કર્યો). જો કે, આ સમયગાળામાં પ્રાચીન ગ્રંથોની પુનઃશોધ અને જાળવણી, રાષ્ટ્રવાદી ગૌરવનું પુનરુત્થાન, અને ભારતીય જ્ઞાન પરંપરાઓને પુનઃઅર્થઘટન અને પુનર્જીવિત કરનારા વિદ્વાનોનો ઉદભવ પણ જોવા મળ્યો હતો.

9. આઝાદી પછીનો યુગ (20મી સદીના મધ્યભાગથી): વસાહતી શાસનમાંથી આઝાદી મેળવ્યા પછી, ભારતે તેની જ્ઞાન પ્રણાલીઓને સાચવવા, પુનર્જીવિત કરવા અને પ્રોત્સાહન આપવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. પરંપરાગત જ્ઞાનને આધુનિક વિજ્ઞાન સાથે સાંકળવા અને ભારતીય ફિલસૂફી, કળા અને પ્રથાઓને વૈશ્વિક પ્રેક્ષકો સુધી પહોંચાડવાના પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. સમગ્ર ઇતિહાસમાં, ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનો વિકાસ અસંખ્ય ફિલસૂફી, વિદ્વાનો, વૈજ્ઞાનિકો અને કલાકારોના યોગદાન દ્વારા થયો છે. **ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનું સંગઠન**

ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીનું સંગઠન તેના વૈવિધ્યસભર અને એકબીજા સાથે જોડાયેલા સ્વભાવ દ્વારા વર્ગીકૃત થયેલ છે. તે કઠોર અધિક્રમિક માળખું અનુસરતું નથી પરંતુ ઘણા આયોજન સિદ્ધાંતો અને માળખા દ્વારા સમજી શકાય છે. અહીં કેટલીક રીતો છે જેમાં ભારતીય જ્ઞાન વ્યવસ્થા ગોઠવી શકાય.

1. શાસ્ત્રો અને ગ્રંથો: વેદ, ઉપનિષદ, પુરાણ, રામાયણ અને મહાભારત જેવા મહાકાવ્યો, દાર્શનિક ગ્રંથો અને વિવિધ વિષયો પરના ગ્રંથો જેમ કે દવા (આયુર્વેદ), સ્થાપત્ય (વાસ્તુશાસ્ત્ર), અને રાજકારણ (અર્થશાસ્ત્ર).

2. દર્શનો (ફિલોસોફિકલ શાખાઓ): ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં અનેક દાર્શનિક શાખાઓ અથવા દર્શનોનો સમાવેશ થાય છે જે તત્ત્વમીમાંસા, જ્ઞાનશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર અને વાસ્તવિકતાની પ્રકૃતિ પર વિવિધ પરિપ્રેક્ષ્યો પ્રદાન કરે છે. દર્શનના છ મુખ્ય છે ન્યાય, વૈશેષિક, સાંખ્ય, યોગ, મીમાંસા અને વેદાંત. દરેક શાખા તેની પોતાની ફિલોસોફિકલ માળખું અને તપાસની પદ્ધતિઓ રજૂ કરે છે.

3. વેદાંગ (હિંદુ ધર્મની છ સહાયક શાખાઓ, પ્રાચીન સમયમાં વિકસિત, વેદના અભ્યાસ સાથે જોડાયેલી): વેદાંગ એ વેદોના અભ્યાસ અને અર્થઘટન સાથે સંકળાયેલ સહાયક શાખાઓ છે. તેમાં શિક્ષા (ધ્વન્યાત્મકતા), વ્યાકરણ (વ્યાકરણ), યંદા (પ્રોસોડી (કાવ્યાત્મક, લય)), નિરુક્ત (વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર (શબ્દોની ઉત્પત્તિ)), જ્યોતિષ (જ્યોતિષ/ખગોળશાસ્ત્ર) અને કલ્પ (કર્મકાંડ)નો સમાવેશ થાય છે. વેદાંગો વૈદિક ગ્રંથોને સમજવા અને અર્થઘટન માટે સાધનો અને માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરે છે.

4. ઉપવેદ (ચાર ઉપવેદ: ધનુર્વેદ (કલા અને યુદ્ધ, યજુર્વેદનો ઉપવેદ). ગાંધર્વવેદ (કલા અને સંગીત, સમા વેદનો ઉપવેદ). શિલ્પ વેદ (વાસ્તુશાસ્ત્ર, અર્થવેદનો ઉપવેદ. આયુર્વેદ (દવા, ઋગ્વેદનો ઉપવેદ). અને ઉપાંગ (ચાર ઉપાંગો મીમાંસા, ન્યાય, પુરાણ અને ધર્મશાસ્ત્ર છે.): ઉપવેદ એ જ્ઞાનની ગૌણ સંસ્થાઓ છે જે વેદોને પૂરક (સંપૂર્ણ) બનાવે છે અને ચોક્કસ પ્રયોજિત વિદ્યાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. તેમાં આયુર્વેદ (દવા), ધનુર્વેદ (લશ્કરી વિજ્ઞાન)નો સમાવેશ થાય છે. ગાંધર્વવેદ (સંગીત અને પર્ફોર્મિંગ આર્ટ્સ), અને સ્થાપત્યવેદ (વાસ્તુશાસ્ત્ર). ઉપાંગમાં ભાષાશાસ્ત્ર, કાવ્યશાસ્ત્ર અને સૌંદર્ય શાસ્ત્ર (સૌંદર્ય, કલાત્મક) જેવા ક્ષેત્રોનો સમાવેશ થાય છે.

5. ભારતીય શિક્ષણના છ અંગો: આ પરંપરાગત ભારતીય શિક્ષણના છ અંગો અથવા પાસાઓ છે, જેને ષડંગ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે (એસથેટિક સેન્સ બનાવવા માટે કલાત્મક શૈલીમાં રંગનો ઉપયોગ.). તેમાં શિક્ષા (ધ્વન્યાત્મકતા), વ્યાકરણ (વ્યાકરણ), યંદા (પ્રોસોડી (કાવ્યાત્મક, લય)), નિરુક્ત (વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર (શબ્દોની ઉત્પત્તિ)), કલ્પ (કર્મકાંડો) અને જ્યોતિષ (જ્યોતિષ/ખગોળશાસ્ત્ર) નો સમાવેશ થાય છે. આ વિદ્યાશાખાઓ વિવિધ ગ્રંથો અને પ્રથાઓના અર્થઘટન અને ઉપયોગ માટે પાયાનું જ્ઞાન પ્રદાન કરે છે.

6. ગુરુકુળ પ્રણાલી: ઐતિહાસિક રીતે, ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીમાં શિક્ષણ મોટાભાગે ગુરુકુલ પ્રણાલીમાં ગોઠવવામાં આવતું હતું. આ પ્રણાલીમાં, વિદ્યાર્થીઓ ગુરુ (શિક્ષક) સાથે રહેણાંક વિસ્તારમાં રહેતા હતા, જ્યાં તેઓને વિવિધ વિષયોમાં સૂચનાઓ મળતી હતી, જેમાં ફિલસૂફી, શાસ્ત્રો, કળા, વિજ્ઞાન અને વ્યવહારિક કુશળતા.

7. આંતરશાખાકીય અભિગમ: ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલી વિવિધ વિદ્યાશાખાઓના આંતરસંબંધ પર ભાર મૂકે છે અને આંતરશાખાકીય અભિગમને પ્રોત્સાહિત કરે છે. તે ઓળખે છે કે જ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓ એકબીજાને જાણ કરે છે અને પ્રભાવિત કરે છે, જે વિશ્વ અને માનવ અસ્તિત્વની સર્વગ્રાહી 8 સમજણ તરફ દોરી જાય છે જ્યારે ભારતીય જ્ઞાન પ્રણાલીને ગોઠવવાની આ કેટલીક રીતો છે, એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે સિસ્ટમ ગતિશીલ, લવચીક છે. અને સમયાંતરે વિકસ્યું છે. તે જ્ઞાનના વિવિધ ક્ષેત્રો અને તેમના આંતરસંબંધોના વ્યાપક અન્વેષણની મંજૂરી આપતા બહુવિધ પરિપ્રેક્ષ્યોનો સમાવેશ કરે છે.